

ЗА НИКОЛАЙ БЕРДЯЕВ

В БЪЛГАРИЯ

Първи преводу

Сравнително късното и госта оскъдно госкоро представяне на Н. Бердяев в България може да се обясни с особеностите на историко-културното ни развитие, със състоянието на философската и религиозната ни мисъл в началото на ХХ век и духовната нагласа на обществото. И не на последно място, разбира се, с възможностите и стремежа на българската интелигенция да търси и възприема новите европейски философски идеи. Не трябва да се забравя, че става дума за много своеобразен религиозен философ, изповядващ нови християнски възгледи, неповторимо индивидуален и независим в мисленето и оценките си за света и историята, за човека и Бога, за миналото и бъдещето на човечеството. Той, както сам често заявява, е християнски мислител, но не е теолог, не е богослов. Николай Бердяев не се вмести в рамките на традиционната православна християнска идея, в Европа често му се налага да бяснява, че "не е глас на руското православие", да се дистанцира от т. нар. "обредно християнство", т. е. консервативно руско православие, от руската църква. Това обяснява сложните му взаимоотношения с Руския богословски институт в Париж, с професорите-богослови, дискусиите му с тях върху страниците на собственото му списание "Путь". Религиозната му философия, по думите на самия Бердяев, е своеобразен модер-

низъм, ново християнство, което църквата не приема, както не приема идеите на Вл. Соловьев и С. Булгаков. С това си обясняваме и факта, че той не е търсен и печатан от българските църковни издания – той е недостатъчно православен за тях.

Има един-единствен и сравнително късен превод, свързан с Бачковския манастир, превод на Рагослав Леваков – "За достойнството на християнството и недостойнството на християните" (1933, Бачковски манастир, издание на преводача, Станимака). Но на книгата категорично е отбелязано, че изданието е на преводача, не на манастира, не на църквата. Това е превод на най-християнската студия на Н. Бердяев. "Най-християнска" – в смисъл най-близка до идеята на църквата, на основната християнска идея. Става дума за последната голяма публична лекция, която Бердяев чете много пъти в Москва през 1921 г. пред огромна публика – войници, работници, матроси и интелектуалци. Тя е своеобразна, много страстна и в същото време логически силна и прецизна защита на християнството във време, в което в Русия се надига вълната на религиозните преследвания, на така наречения антирелигиозен фронт. Очевидно именно тази защита и силата на емоцията, съчетани с блестяща философска аргументация на християнството, са оценени от преводача и той я издава в една малка книжка с джобен формат и символична за онова време цена. В този смисъл той е продължил реализацията на идеята на Бердяев – апология и защита на християнството. Преводът е добър, духът, емоцията и перфектната логика на религиозния философ са съхранени. Но това е едва през 1933 година. Към превода няма нищо за Н. Бердяев.

Макар и, общо погледнато, преводите да са малко, Н. Бердяев се възприема и представя от българските преводачи в широкия спектър на философските си

дирения. Ако следваме хронологично появата на преводи, трябва да споменем най-ранния, до който стигнахме в сравнително беглия си обзор – превода от 1905 г. в списанието за литература, популярна наука и обществени науки "Библиотека" (г. 4, № 9). Там е публикуван преводът на Н. Николаев на великолепно изследване на Бердяев "Към трагедията на философията – Морис Метерлинк". Очевидно преводачът е привлечен от вечния философско-етичен проблем за трагичното и трагедията, видян от един философ, изключително чувствителен към трагичното, и развит върху творчеството на такъв голям и модерен европейски автор като Морис Метерлинк. Статията представлява изследване на трагизма: от постановката на Фр. Ницше за "трагичната красота" в елинската култура, дионисиевското начало в трагедиите на Есхил и Софокъл и гибелта на трагедията ведно с трагедията на цялата гръцка култура – към идеята за емпиричната безизходност като същност на трагизма; трагизмът на смъртта като емпирично неотстранима; трагизмът на любовта, която е трагична в същността си, защото е идеал на мечта, която "човешката душа гали в себе си, но не може да осъществи в живота"; трагизмът на познанието; трагизмът на свободата – на жаждата за свобода, която е трагична, защото извисява и краси човека, но е свързана с висше съвършенство, "с висше благо". За Н. Бердяев Морис Метерлинк е "най-чистият представител на трагедията не само с съвременната, но и в литературата на всички времена – той разбира "най-вътрешната същност на човешкия живот като трагедия". В същината му се крият безизходни трагични противоречия. "Няма писател, пише Бердяев, който с толкова красота и дълбочина е отразил вечното, очистено от всякакви външни примеси трагично начало на живота като Метерлинк": вечно гебнещата смърт в

"Тайните на гушата" и "Игването на смъртта", безизходния трагизъм на любовта в "Пелеас и Мелизанда" и "Аглавена и Селизета", безизходния трагизъм на човешкия стремеж към светлина и познание в "Слепите". Този превод не е съпроводен от представяне на философа.

През 1927 г. списание "Духовна сила" № 2 (печ. Елисей Петков) публикува студията на Бердяев "Християнство и социализъм". Преводачът не е посочен. В студията се разглежда централният въпрос за смисъла на християнството и мисията му в света пред лицето на опасността от смесването му със социализма. Това е много актуална и остра болезнена проблематика за началото на века в Европа и у нас. Н. Бердяев очертава единственото, при това външно сходство между християнството и социализма – отрицанието на капитализма и буржоазията от XIX и XX век. Но уточнява, че социализмът е "говедена до край буржоазност". Както той казва – "буржоазното и социалистическото безбожие са едно и също безбожие" – и подчертава духовните различия между християнството и социализма. Социализмът е основан на вярата, че е възможно по пътя на революции и насилствени преврати, с принудителна социална организация да се постигне ново устройство на човешкото общество, при което злото и ирационалното начало ще бъдат победени, ще бъде въдворено братство между хората и равенство в разпределението на земните блага. А християнството за Бердяев е религия на свободата, на свободната любов, то е органично чуждо на принудата. В преведената студия са разгледани онези идеи на социализма и християнството, които са вече развити и представени в тази книга, в "Новото средновековие" от 1924 г., макар че тя не се споменава. Преводът също не е съпроводен от каквато и да било бележка за Бердяев като личност и философ. Няма оценка на творчеството му.

Едва в излезлите през 1932 г. в "Библиотека Истина", № 2 статии "Духовното състояние на съвременния свят и християнството" и "Християнството и класовата борба" единият от преводачите пише в кратка бележка, че втората брошура е свободен превод от книгата на "известния руски философ и писател" Н. Бердяев. ("Християнството и класовата борба", YMCA Press, Paris). Той представя философа като "бивш ученик на Маркс, а понастоящем негов най-голям противник", превърнал се от "талантлив бивш марксист" в един от най-големите критици на марксизма. Смисълът на превода си Б. Б-ский, вижда в това да представи мислите на руския философ по "извънредно актуалния днес въпрос" за отношението на християнството към класовата борба. Отговорите на този въпрос са всъщност дадени в разгледания вече превод на "Християнство и социализъм". Н. Бердяев подчертава, че "християнството обича бедността" (в смисъл не ламтене за богатство) и не допуска никаква ненавист. "Христос е заповядал да бъде нахранен бедният, но не е учил сърцето му да бъде отровено с ненавист към богатия" – пише той. В брошурата-резюме преводачът е представил оценките на Бердяев за класите и класовата борба, поточно неговия спор с разбиранията на К. Маркс. Подчертана е изходната позиция на руския философ – "понятието за класата и социалната група не може да се определи само икономически, както и у Маркс", социалната диференциация на обществото става и по други принципи и начала – религиозни, национални, интелектуални и др. Изтъкнато е, че Бердяев оспорва от логическа гледна точка като несъстоятелна цялата Марксва теория за класите и значението, което Маркс отдава на homo economicus, особено учението му за пролетариата – класата-месия, която е безгрешна: "Добри класи няма и никога не е имало – добри и умни са хората,

а не класите", Важна за преводача е оценката на Бердяев за класата като временна и преходна: "Човекът е вечен, вечна е човешката душа, тя само стои пред Бога", християнството осъжда ненавистта на борещите се, осъжда и буржоазното и пролетарското зло." Ненавистта към хората от която и да е класа, е грях, в църквата няма буржоа и пролетарий, плебей и благородник. Не можем да застанем пред Бога в своята класова греха. Църквата духовно и нравствено преодолява класите". Очевидно тук преводачът е представил онези акценти в книгата на Бердяев, които намира за най-важни и състоятелни, които приема. Преводът е с чист и добър език.

В същата книжка на "Библиотека Истина" има превод на д-р Л. Светозаров – "Духовното състояние на съвременния свят и християнството". Без каквито и да било думи за автора и за статията преводачът е представил с известни съкращения изследването на Бердяев за кризата в света, за рационализирането му и техническата цивилизация като отдалечаване на човечеството от духа, от родината на духа. Очевидно проблемът е много актуален и важен за нашето общество и преводачът е потърсил опора в мислите и оценките на руския философ. Акцентът е поставен на кризата като "напомняне към християните за нерешените задачи". Затова според философа тя е съд не само над безбожния свят, но и над християните. Основната изведена истина е: "Проблемът на нашето време е проблемът за човека, за спасението на човешката личност от разложение, за призиването на човека. Човекът не може без Бог. Бог е оная висша реалност, която конструира човека, а човекът е висшата идея на Бога". Отговорът на проблема е: "Само в християнството се създават общество и култура, които не унищожават човека".

Хиляда деветстотин трийсет и втора е годината, в която Николай Бердяев по-осезаемо присъства в духов-

ната атмосфера на българското общество. Неговата известност на световен философ си казва думата, особено изследванията му по остро актуалните, злободневни философски проблеми на времето и света, исторософските му оценки, преките реплики-размисли по проблемите на Съветска Русия и комунизма. Така в книжка четвърта на списание "Философски преглед", първото българско списание за философия, в раздела "Философска книжнина", откриваме малка бележка за Н. Бердяев и малка анотация на статията му "Генералната линия на съветската философия и войнстващия атеизъм" ("Путь", Париж, 1932, № 34), приложение към списанието на руската религиозна философска мисъл в емиграция. Авторът на анотацията не е посочен.

В нея Н. Бердяев е наречен "един от най-видните и най-интелигентните руски философи от по-старото поколение", преминал през увлечението по марксизма и затова добър познавач на онова, което отрича. Заявява се, че в статията Бердяев изследва всичките етапи на съветската материалистична диалектична философия, а заедно с нея и позициите на съветския атеизъм, на антирелигиозната съветска литература, чийто основен аргумент срещу християнството е, че то отрича и отнема свободата на избора, творческата активност на човека и ги възлага на Бога. Възгледите на самия Бердяев са полярно противоположни. Статията е оценена като "отлична, изключително оригинална" и интересна във всички аспекти на проблемния анализ.

По-съществен израз на очевидно нарастващия интерес на макар и тесния кръг от професионалисти-философи и интелектуалци с по-високи духовни интереси е публикуваната в книжка пета на списанието от същата година статия на Н. Бердяев "Из теорията и практиката на съветския атеизъм". Заедно със статията на проф. Д. Михалчев "Философският живот

и философската книжнина в Съветска Русия", в която проблемът се разглежда по-общо, статията на руския философ въвежда в дълбинните основи на съветския атеизъм като "обратна" (Н. Б.) държавна религия, разкрива неразривната връзка между атеизма, отричането от Бога и комунизма. Изглежда, през 1932 г. Н. Бердяев е все още малко известен и философските му идеи не са ясни, защото веднага пог линия на първа страница на статията е нахвърляна лека скица за мислителя: "един от най-значителните днес философи на руската емиграция", живее в Париж и редактира от години религиозно-философското списание "Путь" – издание на "тамошната религиозно-философска академия". В много стегнат обзор е представено развитието му, проследени са първите му творби, от "Субективизма и индивидуализма в обществената философия" (1901), определена като "насочена срещу философията на народниците" и синтез от марксизъм и кантианство, отбелязан е преходът, извършен със студията "Етическият проблем" (1903) в сп. "Проблеми идеализма". Подчертано е, че това е централният проблем на философските му интереси и изследвания. Споменат е сборникът "Вехи", анализът на творчеството на Достоевски. (Вероятно се има предвид книгата "Мирозъзерцанието на Достоевски", издадена в Прага през 1923 г.) В този стегнат портрет на Н. Бердяев е спомената книга, за която се пише малко дори и сега към която философът се отнася особено – неговата "Философия на неравенството" (Берлин, 1923) – най-емоционалната му философска книга според самия Бердяев. Тя представлява 14 писма, които разглеждат най-важните проблеми на обществената философия, писма към "хора с дух, враждебен на моя". Споменават се излезлите през 1931 г. и след това книги в Париж – "Предназначението на човека", "За самоубийството" – и множество статии в

руски и чужди списания. Самият Бердяев е определен като "един неспокоен и искрен дух, който вечно човърка проблемите на човешката душа и е всякога интересен".

Такава е, най-общо погледнато, картината на про-никването на Николай Бердяев, на трудовете му в България до 1944 г. Представеният обзор няма амбициите да обхване всичко публикувано от Бердяев в България. Интересно е, че в разглеждания период книгите му не се превеждат. От малкото бележки за него се разбира, че не са известни. Неговата историософия, философията на свободата като същина на световъзприемането му и на системата от възгледи изобщо не се разглеждат, дори не се споменават. Вероятно не се и познават. Почти без изключение преводите са статии, отпечатани в списанието му "Путь". Но така или иначе, въпреки всичко с тези преводи Бердяев е открит, видян и приет от българските интелектуалци, той става частица от големия духовен процес, който се осъществява в българското културно пространство. Сега сме свидетели на нова вълна от преводи и издания на книгите на големия екзистенциален философ. Тя отчертава големия български стремеж да се запълнят белите за нас петна в духовната световна култура, в религиозната философия, в историософията.

В краткия ни обзор темата "Н. Бердяев в България" е само набелязана. На бъдещето и специалистите остава да дълбоко и прецизно изследване, анализите и проекциите, въздействието му върху българското философско мислене и култура.